

REGIONALT SERVICEPROGRAM (RSP)

för landsbygds- och skärgårdsområden i Västra Götaland

2023 - 2030

Innehåll

REGIONALT SERVICEPROGRAM (RSP) för landsbygds- och skärgårdsområden i Västra Götaland

2023 - 2030	1
Inledning	3
Bakgrund och förhållande till andra strategier	4
En gemensam verktygslåda för genomförande	4
Vad är service?	6
Prioriteringar	8
Behov och möjligheter	9
Samhällsutmaningar och trender	9
Nuläge Västra Götalandsregionen	11
Insatsområden	12
Insatsområde 1: Kommersiell service – en integrerad del av samhällsutvecklingen	13
Insatsområde 2: Stöd till servicegivare och utveckling av nya lösningar	14
Stöd till servicegivare	15
Nya lösningar på servicefrågan och projekt	15
Insatsområde 3: Fler lokala mötesplatser och ökad attraktivitet	16
Genomförande	16
Uppföljning	17

Inledning

En god tillgänglighet till service skapar förutsättningar för människor och företag att bo, leva och verka i alla delar av Västra Götaland. Både kommersiell och offentlig service är avgörande för de boende men är också en förutsättning för näringslivets konkurrenskraft. Ett ömsesidigt samspel mellan stad och land bidrar till attraktivitet och stabilitet i regionen, samtidigt som långa avstånd och ett begränsat befolkningsunderlag innebär en utmaning i att säkerställa god service på platser utanför tätorterna.

Regionalt serviceprogram i Västra Götaland 2023–2030 (RSP) är både strategiskt och operativt och är ett verktyg för att stärka samordningen mellan nationella, regionala och lokala aktörer för en god tillgänglighet till kommersiell och offentlig service. Programmet utgör också grunden för prioritering av olika stöd till kommersiell service.

Det regionala serviceprogrammet bidrar till en god servicetillgång i hela länet genom att identifiera insatser som kan stärka tillgången till service i landsbygd, glesbygd och skärgårdsområden. Programmet bidrar till ökad samverkan och samsyn kring de utmaningar och möjligheter som finns på landsbygden idag, men arbetet ska även blicka framåt för att kunna möta ett samhälle i förändring och stötta helt nya behov som kan uppkomma.

Ingen enskild aktör har mandat eller möjlighet att själv utveckla hela serviceområdet. Samverkan behövs för att ta in erfarenheter och kunskap om behov, överbrygga glapp och att rikta insatser dit de behövs. Programmet främjar en bred samverkan mellan statliga myndigheter och organisationer, Länsstyrelsen, Västra Götalandsregionen, kommunerna, civilsamhällesorganisationer, näringsliv med flera. Varje aktör har sitt eget mandat och uppdrag, men en framgångsrik samverkan ger vinster i form av att resurserna ökar när flera aktörer tillsammans kan utveckla mer än vad de kan skapa var för sig.

Syftet med programmet är att kunna prioritera insatser till kommersiell service i serviceglesa områden, samordna aktörer och skapa ökad samsyn i servicefrågor, samt att inspirera till nya insatser. Programmet ska bidra till en effektiv resursanvändning samt bibehållen eller utökad service. Programmet utgår från en helhetssyn där utgångspunkten är inkludering: Ingen ska lämnas utanför och insatserna ska främja invånarnas inflytande och delaktighet. Programmet ska ha ett långsiktigt perspektiv på serviceutveckling och ska bidra till hållbar omställning och ekologisk nytta i möjligaste mån.

Kärnan i det regionala serviceprogrammet är tillgången till de fem grundläggande serviceslagen inom kommersiell service: Dagligvaror, drivmedel, apoteksservice, postservice samt betaltjänster. Därutöver lyfter programmet behov som är kopplade till att stärka tillgången till andra typer av kompletterande kommersiell service, offentlig service och lokal samverkan.

Det regionala serviceprogrammet synliggör både utmaningar och möjligheter där det behövs samverkan mellan olika aktörer och sektorer. Framtagandet av programmet har skett i samverkan med ett brett partnerskap för service med representation från kommuner, kommunalförbund, Länsstyrelsen, Leader-programmen, näringslivsrepresentanter från handel och besöksnäring samt representanter från civilsamhällesorganisationer som till exempel byalag, hembygdsföreningar, skärgårdsnätverk och Hela Sverige ska leva.

Bakgrund och förhållande till andra strategier

Det regionala serviceprogrammet för landsbygds- och skärgårdsområden i Västra Götaland (RSP) är en del av genomförandet av den regionala utvecklingsstrategin för Västra Götaland 2021 – 2030 (RUS), särskilt kopplat till det prioriterade området Knyta samman Västra Götaland – för hållbar och förbättrad tillgänglighet. Regionens arbete ska skapa likvärdiga möjligheter till utveckling i länets olika delar och programmet Knyta samman Västra Götaland pekar särskilt på att tillgången till kommersiell och offentlig service är en grundförutsättning för detta. RSP bidrar även till det prioriterade området Öka inkluderingen genom att minska regionala klyftor och bidra till ökad delaktighet. Det regionala serviceprogrammet är ett verktyg för att konkretisera och utveckla insatser kopplat till service som en del av den regionala utvecklingsstrategin och vägen mot en hållbar omställning. Inriktningen för programmets insatser är framtagna i dialog med ett brett partnerskap för service.

Västra Götalandsregionen har antagit ett nationellt erbjudande till landets regioner om att ta fram regionala serviceprogram för att främja god tillgång till kommersiell service. Bakgrunden är Nationell strategi för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030 där likvärdiga möjligheter till boende, arbete och välfärd i hela landet är ett av fyra strategiska områden som ligger till grund för den regionala utvecklingspolitiken. För att bidra till området finns särskilda prioriteringar kring: Hög livskvalitet med goda och attraktiva livsmiljöer; god samhällsplanering; god tillgång till kommersiell och offentlig service. Tillväxtverket har fått ett uppdrag att främja tillgången till service och har tagit fram ett metodstöd för regionala serviceprogram. Tillväxtverket bidrar även med stöd till regionerna under genomförandet av de regionala serviceprogrammen och erfarenhetsutbyte mellan regionerna.

Det regionala serviceprogrammet är ett särskilt verktyg för genomförandet av den regionala utvecklingsstrategin och av programmet Knyta samman, men arbetet inom RSP behöver även förhålla sig till andra styrdokument och uppdrag såsom Landsbygdsprogrammet och Leader-programmen, Länsstyrelsens samordningsuppdrag för betaltjänster och för arbetet med krisberedskap, Klimat 2030 för en fossiloberoende region, kommunala planer, Regional infrastrukturplan, Livsmedelsstrategi, Bredbandsstrategi, Nationell strategi för socialt företagande och social innovation, fortsatt utveckling av statliga servicecenter med mera. Hållbarhetsmål kopplat till Agenda 2030 ska särskilt prioriteras. RSP är inte styrande över insatser inom andra områden, men kan lyfta gemensamma frågor för dialog och identifiera behov av kompletterande insatser för service.

Som grund för prioriteringar av stöd till näringsidkare inom kommersiell service ligger Förordning (SFS 2000:284) om stöd till kommersiell service samt till och med utgången av 2023 även Förordning (SFS 2022:206) om statligt stöd till försäljningsställen för drivmedel i vissa landsbygdsområden. Nya styrdokument kan ersätta dessa under programperioden.

Västra Götalandsregionen har haft ett regionalt serviceprogram sedan 2014 och en utvärdering gjord 2021 visar på flera fördelar med att organisera insatserna i ett program. Det innebär en styrning och en trygghet i handläggningen och ger en bra grund att stå på vid motivering av beslutsförslag, samt ger en mer långsiktig inriktning. Därtill upplevs programmet underlätta kommunikationen med samverkansparter och stödmottagare.

En gemensam verktygslåda för genomförande

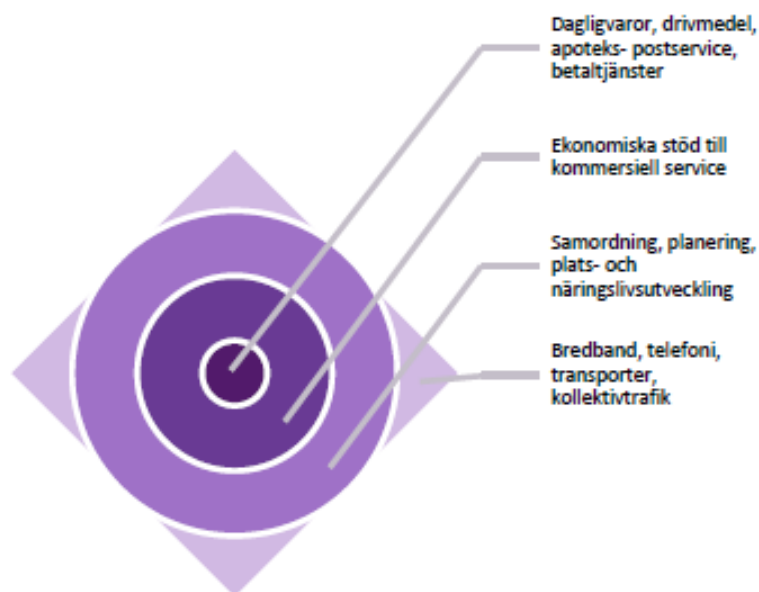
Det regionala serviceprogrammet är både ett strategiskt och operativt program. För att skapa likvärdiga möjligheter till boende, arbete och välfärd behövs en god tillgång till grundläggande

kommersiell service men även ett aktivt arbete med landsbygds- och platsutveckling. Programmet genomförs i samverkan med de aktörer i regionen som vill bidra till landsbygdsutveckling såsom kommuner, kommunalförbund, näringsliv, civilsamhälle, regionen, länsstyrelsen, andra statliga myndigheter samt övriga aktörer till exempel Leader-programmen. Programmet är framtaget i dialog med representanter från dessa sektorer och ska genomföras i ett partnerskap som under programperioden ser över behov och prioriteringar. Genomförandet hålls samman av Västra Götalandsregionen.

Västra Götalands invånare har generellt sett en god tillgång till kommersiell service men trenden är att tillgången under de senaste åren långsamt har försämrats. De livsmedelsbutiker som tidigare fanns i varje samhälle och by har minskat i antal. I de samhällen där butiken finns kvar utgör den många gånger en samlingsplats för ortens invånare och en nedläggning kan upplevas som spiken i kistan för ortens överlevnad och attraktivitet. Västra Götaland har en diversifierad geografi bestående av allt från storstad och tätorter till glesbygd, landsbygd, skärgård, jordbruksmark och skogsområden. Befolkningen i Västra Götaland är spridd över hela regionen och få platser är helt obebodda. Den spridda befolkningen och varierande typografin innebär särskilda utmaningar i att säkra servicetillgången och insatserna behöver beakta varje plats specifika förutsättningar. Den lokala utvecklingen behöver länkas till den regionala och bygga på lokal kunskap och lokalt engagemang. Kommunernas serviceplanering och prioriteringar är därför av stor vikt för att kunna göra rätt prioriteringar.

Insatserna i det regionala serviceprogrammet behöver följa den strukturomvandling som pågår inom både digitalisering, elektrifiering och boendemönster, samt ytterligare stärka samhällets krisberedskap. Här finns nya möjligheter till innovation och utveckling som kan gynna tillgången till service. Förändrade boende- och levnadsmönster hos befolkningen kan också påverka vilka geografiska områden som har ett behov av service och på vilket sätt servicen bör utformas.

Figur 1: Kommersiell service, ekonomiska stöd, samordning och infrastruktur

Källa: Tillväxtverket

Vad är service?

Dagligvaror, drivmedel, apoteks- och postservice samt betaltjänster är enligt utredningen Service i glesbygd (SOU 2015:25) att anse som grundläggande kommersiell service. En grundläggande nivå av kommersiell service kan anses vara uppnådd när grundläggande kommersiell service är så tillgänglig att vardagen fungerar på ett tillfredsställande sätt för människor och företag.

Dagligvarubutiker, bemannade drivmedelsstationer och andra serviceaktörer erbjuder ofta kompletterande service som till exempel att fungera som ombud för biljetter till kollektivtrafik, systembolag eller spel. Övrig service är ett mångsidigt serviceutbud som kan drivas separat eller i kombination med en dagligvaruhandel eller drivmedelsstation. Det kan vara exempelvis café, restaurang, turistservice, stuguthyrning eller försäljning av fiskekort. Det finns också offentlig service som kan bedrivas i samverkan med näringsidkare såsom busshållplatser och väntrum, offentliga toaletter, återvinningsstationer eller beredskapspunkter.

Kärnan i det regionala serviceprogrammet är tillgången till grundläggande kommersiell service, men annan service är ofta ett viktigt komplement för att stärka en servicepunkt som genom ökat utbud ökar anledningen att åka till den platsen och bidrar till ökad lönsamhet. Flera serviceslag förstärker därmed varandra och bidrar till ökad attraktivitet och bättre förutsättningar för den grundläggande servicens fortlevnad.

Kommersiell service hänger tätt ihop med andra servicefrågor, samhällsplanering, fysisk planering och övrig näringslivsutveckling där det är olika aktörer som har mandat eller möjligheter att bidra till utvecklingen. Offentlig sektor har ett särskilt ansvar att göra gemensamma och långsiktigt hållbara prioriteringar kring service.

Servicenivån är en grundläggande faktor för att uppnå likvärdiga möjligheter till boende, arbete och välfärd i hela landet. För invånare är service ett sätt att få vardagslivet att fungera, men skapar även mötesplatser och en gemenskap som kan minska risken för utanförskap. Fysiska servicepunkter är även en plats där det finns möjlighet att nå ut med samhällsinformation. Men också för näringslivet är service mycket viktigt. Tillgången på drivmedel, post/paket och dagligvaror är viktig för företagen i gles- och landsbygd. För företag som säljer varor på en global marknad är det omöjligt att bygga en hållbar verksamhet utan en pålitlig och effektiv paketdistribution. I dag är många transporter kostsamma och fordon körs ofta med låg fyllnadsgrad. Men med hjälp av nya digitala lösningar finns det stora möjligheter till utveckling av effektivare distributionsnät, för att fler företag i förlängningen ska kunna etableras på platser även utanför tätorterna.

Grundläggande service

Källa: Rapport Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2021, Tillväxtverket.

Försäljningsställen för dagligvaror

Antalet små dagligvarubutiker i både tätorter och landsbygdsområden har minskat avsevärt medan antalet riktigt stora butiker har ökat. Om en dagligvarubutik på landsbygden läggs ned får det ofta vidare konsekvenser eftersom butiker i landsbygdsområden i de flesta fall är ombud för annan service såsom apotek, post och paket och grundläggande betaltjänster.

Försäljningsställen för drivmedel

Bemannade drivmedelsstationer i landsbygder säljer också ofta dagligvaror och är även ombud för annan service såsom apotek, post och paket, särskilt på platser där det saknas en renodlad

dagligvarubutik. Nätet av drivmedelsstationer för bensin och diesel har varit relativt stabilt under 2010-talet men marknaden är nu under förändring. Förändrade miljökrav och den snabba utvecklingen för elbilar kommer med stor sannolikhet att efter hand få stora konsekvenser för stationsnätet för bensin och diesel.

Apotek och apoteksombud

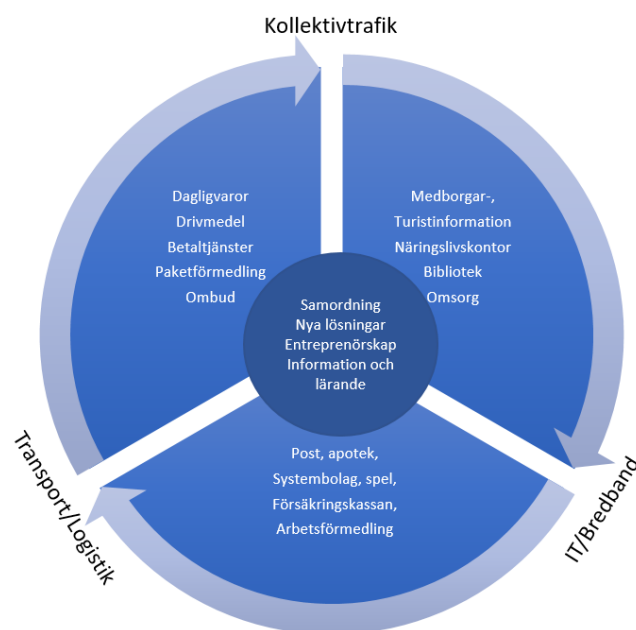
För att skapa förutsättningar för en god apotekstäckning i hela landet införde regeringen under år 2013 ett särskilt stöd för apotek i glesbygd som hanteras av Tandvårds- och Läkemedelsförmånsverket (TLV). Apoteksombuden har en viktig roll som komplement till de fullvärdiga apoteken. Sedan apoteksreformen 2009 har antalet apoteksombud dock blivit färre i samtliga län. Huvuddelen av ombudstjänsterna utförs av dagligvarubutiker.

Post- och pakettjänster

Antalet brevfräsändelser i Sverige har minskat dramatiskt, medan paketmarknaden växer i snabb takt främst med anledning av utvecklingen för e-handeln. Tillgången till en god infrastruktur för post- och paketservice är avgörande för många företags möjligheter att bedriva verksamhet. Totalt sett har antalet serviceställen för pakethantering ökat sedan år 2018, men det finns stora variationer över landet.

Grundläggande betaltjänster

Riksdagen har beslutat att alla i samhället ska ha tillgång till grundläggande betaltjänster till rimliga priser. Med grundläggande betaltjänster avses möjligheter att ta ut kontanter samt möjligheter till betalningsförmedling över disk och dagskassehantering för företag och föreningar. Tillgången till betaltjänster försämrats, särskilt möjligheten till personlig service för att ta ut kontanter eller betala räkningar med kontanter. Länsstyrelsen tar årligen fram en rapport för uppföljning av utvecklingen på området.

Källa: Tillväxtverket

Prioriteringar

Västra Götaland omfattar geografier med vitt skilda förutsättningar. Inom programmet prioriteras de mest serviceglea områdena där avståndet till grundläggande kommersiell service, eller annan nödvändig servicefunktion, är som störst. Här ingår även öar som saknar fast landförbindelse.

Kommersiell och offentlig service har betydelse för att skapa miljöer där det är attraktivt att bo och arbeta, starta och driva företag och för att göra platser till attraktiva besöksmål. Programmet ska i första hand prioritera servicetillgång för bofasta invånare i glesbygd, landsbygd och skärgårdsområden. Dock är besökare och säsongsboende på många håll en avgörande intäktskälla för serviceidkare och möjliggör därigenom ortens och det lokala näringslivets fortlevnad. Kommunernas arbete med service och samhällsplanering är särskilt viktigt för att kunna göra en avvägning när olika behov påkallar olika prioriteringar av offentliga medel. Ur ett regionalt perspektiv ska hänsyn även tas till hur service kan tillgodoses över kommun- eller länsgränser.

Prioritering av insatser görs baserat på en helhetsbild av servicebehovet hos invånare och det lokala näringslivet och besöksnäringen. För förordningsstyrda stöd finns därutöver vissa definitioner kring avstånd, utbud och öppettider som är styrande.

Behovet av service hos invånare skiftar beroende på ålder, funktionsnedsättning, språk, möjligheter stöd från andra personer och övriga omständigheter. Inom det regionala serviceprogrammet behöver en målgruppsanalys följa serviceutvecklingen för att kunna prioritera insatser när det finns finansiella begränsningar eller där olika hållbarhetsmål ställs mot varandra.

Bemannad service är tillgänglig för alla och underlättar för invånare som inte kan använda digitala verktyg fullt ut av socioekonomiska orsaker, på grund av funktionsnedsättning, av juridiska eller administrativa skäl eller för att de saknar digital kompetens. Bemannad service bidrar också till att skapa mötesplatser och ger större möjligheter till kombinerad service, information och andra aktiviteter. Prioritering av stöd till enskilda servicegivare avgörs av behovet att täcka kostnader, till exempel kostnader för anställd personal.

Digital teknik kan överbrygga en del geografiska avstånd och därmed spara tid och resande. En obemannad, eller delvis obemannad butik kan vara en bra lösning när de kommersiella förutsättningarna för att driva en butik försämras, men bör inte ses som ersättning till befintlig lanthandel om denna erbjuder fler funktioner. Digitalisering och kommersiell service är ett område där olika intressen måste balanseras men där man också måste väga välja de alternativ som är hållbara över tid.

Geografiska och demografiska förutsättningar ligger till grund för servicefrågan men särskild hänsyn ska tas till social och ekologisk hållbarhet för prioriterade insatser. Utebliven service kan leda till långa reseavstånd, ökade fossila utsläpp och särskilt stora konsekvenser för vissa befolkningsgrupper. Vid beslut om stöd bör särskild prioritering ske av insatser som bidrar till: Ökad tillgänglighet, i synnerhet för resurssvaga befolkningsgrupper; minskade utsläpp av koldioxid; omställning till förnybar energi; ökad krisberedskap samt ökad lokal samverkan och lokalt utvecklingsarbete.

Prioriterade platser för insatser inom programmet kännetecknas av:

- Att det endast finns en aktör per serviceslag, eller att det saknas ett utbud av grundläggande service
- Att avståndet till närmaste aktör är betydande
- Att servicepunkten utgör en mötesplats

- Att det i lokalsamhället finns en organiserad samverkan och ett aktivt stöd för att utveckla hållbara servicelösningar
- Att servicen är av stor betydelse och att försäljningsstället fyller funktionen som huvudsaklig källa för exempelvis inköp av dagligvaror
- Att en förändrad servicetillgång har stor påverkan på invånare och näringsidkare, inklusive besöksnäring
- Att insatsen bidrar till hållbar utveckling, att möta samhällsförändringar eller minskad sårbarhet vid störning eller kris
- Att en god grundservice till boende och/eller besöksnäring är svår att upprätthålla på enbart kommersiella grunder, men där stöd kan stärka servicen långsiktigt

Geografiskt varierar behov av och möjligheter till stöd beroende på vilket serviceslag det gäller och hur det befintliga serviceutbudet ser ut. Många kommuner har glest befolkade områden som kan vara aktuella för stöd där en helhetsbedömning behöver göras. Sett till hela regionen har Norra Dalsland och Kållandsö för närvarande sämst tillgång till kommersiell service i regionen och är därmed områden som prioriteras. Öar utan fast landförbindelse har särskilda förutsättningar som även bör beaktas vid prioritering av stöd.

Behov och möjligheter

Samhällsutmaningar och trender

I den nationella strategin för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030 pekas fem samhällsförändringar ut som centrala för landsbygdsutvecklingen: Demografi, globalisering, miljö och klimat, socioekonomi och sammanhållning samt teknisk utveckling.

Försämrade servicetillgång för invånare, besökare och näringsliv påverkar de lokala utvecklingsmöjligheterna stort och leder ofta till en negativ spiral. En ort utan lanthandel eller drivmedelstation är inte lika attraktiv för boende, företagande eller turism vilket leder till utflyttning och svårigheter med kompetensförsörjning och i förlängningen ett bristande underlag för att bedriva offentlig service såsom skola eller äldreomsorg. Försvinner ett serviceslag försämras förutsättningarna för att övrig service ska kunna bibehållas och att försöka återupprätta redan nedlagd service medför en stor ekonomisk osäkerhet. Den negativa utvecklingen på landsbygden är därmed ett direkt hot mot en hållbar utveckling och stabila livsvillkor.

Det finns exempel på orter där den negativa utvecklingen har gått att vända. En konkurrensfördel för landsbygden är de utvecklade sociala nätverken som skapar förutsättningar för samarbete, stabilitet och kontinuitet. På landsbygden i Västra Götaland har också ett omfattande entreprenörskap och egenföretagande utvecklats, samt gemensamma lösningar som fiberföreningar och vägföreningar. En nyckelfaktor för att bevara servicen är också i vilken mån olika aktörer på platsen förmår att samverka och bygga hållbara platser där service är en pusselbit tillsammans med exempelvis kulturvården, näringslivsaktörer och turism. Därmed är det intressant att ur ett serviceperspektiv tala om hållbara platser och inte bara om service som en isolerad företeelse. Drygt en tredjedel av Västra Götalands invånare bor på landsbygden, för att bevara en levande landsbygd behövs en gemensam regional plattform för de insatser som måste göras.

I en regional servicekontext är särskilt digitalisering och bredband, kollektivtrafik/infrastruktur, elektrifiering, samt behov av en ökad krisberedskap områden där samhället är under förändring och där det finns betydande skillnader mellan landsbygd och tätort. Det är områden där RSP inte styr

utvecklingen men det finns ett ansvar i att följa upp de konsekvenser utvecklingen har för både näringsidkare och invånare, samt att bidra till en ökad samsyn och förståelse mellan olika samhällsupdrag.

Digitalisering

Digitaliseringen förändrar samhället i snabb takt och påverkar servicefrågan på flera olika sätt. Digitala handelsplattformar kan ge förbättrad tillgång till varor och tjänster på landsbygden, men detta förutsätter en utveckling av logistik och transport av paket samt en it- och bredbandsutbyggnad i länets alla delar. En ökad online-handel påverkar även affärsmöjligheterna för lokala företag.

Tillgången på grundläggande betaltjänster har gradvis försämrats under de senaste åren. I större delen av länet saknas till exempel möjlighet att betala en räkning med kontanter vilket skapar stora problem för många i samhället som till exempel inte har råd eller förmåga att ta del av digitala tjänster. Tillgången på grundläggande betaltjänster motsvarar inte längre behovet hos invånarna och det finns färre platser i länet där det går att ta ut kontanter, betala räkningar och sätta in dagskassar.

Digitala lösningar för exempelvis obemannade öppettider gynnar vissa invånare och kan ibland vara enda lösningen för service där befolkningsunderlaget är mycket litet. Men obemannade butiker utesluter samtidigt individer som inte har tillgång till digitala verktyg för betalning och identifiering. Bemannad service innebär en större tillgänglighet för alla invånare och de digitala lösningarna och obemannade butiker kan heller inte ersätta lanthandelns roll som social mötesplats.

Samtidigt erbjuder digitalisering helt nya möjligheter. Långa avstånd innebär långa, kostsamma och tidskrävande transporter med fordon som idag ofta körs med låg fyllnadsgrad. Kostnader för transport kan vara mycket höga och det finns en risk att transportörerna helt enkelt sluta leverera då det inte blir lönsamt att köra ut varor i glesbebyggda områden. Digitalisering av logistik, transport och till exempel varuinventering kan sänka kostnaderna och därmed trygga tillgången till service.

Elektrifiering

Elektrifiering av fordon sker i hela landet, men utvecklingen skiljer sig mellan landsbygd och tätort. Det finns ett behov av en utvecklad publik laddinfrastruktur för att komplettera privat laddning. På landsbygd kan laddning byggas vid egen villa och elnät, och laddning av elbilar sker därför till största del i hemmet och behovet av att uppsöka en drivmedelsstation eller särskilda laddstationer minskar. I tätort är andelen boende i flerfamiljshus högre och laddning förväntas där behöva ske med en högre andel snabbladdning som ersätter bristen av egen laddpunkt. Det finns dock fortfarande ett stort servicebehov av särskilt snabbladdare även i glesbygd som kompletterar egen laddning och som skapar trygghet vid övergång till elfordon. Stationsnätet för bensin och diesel står inför stora förändringar och konsekvenserna av detta blir större på landsbygden där avstånden till nästa servicepunkt är längre och där drivmedelsstationen ibland även är ombud för till exempel pakettjänster eller apoteksvaror. Drivmedelsstationer kan kompletteras med snabbladdare. Behov finns av stöd eftersom dessa sannolikt inte bär sig kommersiellt i en inledande fas. Regionen har ambitiösa målsättningar kring minskade utsläpp och ökad andel förnybar energi och avvägningar behöver göras för att trygga servicetillgången samtidigt som en utveckling mot hållbar energianvändning främjas.

Kollektivtrafik och infrastruktur

Kollektivtrafik lyfts ofta fram som en särskilt sårbar länk för invånarnas tillgång till service och möjligheten att leva som man önskar. Många invånare arbetspendlar till tät- eller centralorter och gör inköp i samband med arbetsresor. Förutsättningarna för handlare i glesbygd har därmed

försämrats, men för de boende som saknar tillgång till egen transport är lokal service och krav på fungerande kollektivtrafik än viktigare. Nya, flexibla lösningar för kollektivtrafik är särskilt intressanta i glesbefolkade områden. Öar som saknar fast landförbindelse har också särskilda behov av kollektivtrafik och transport.

Tillgång till snabbt bredband är viktigt för att kunna bedriva företagande och erbjuda service i glesbygd och kan även vara avgörande för val av bostadsort och möjligheter till distansarbete. Andelen hushåll i Västra Götaland med tillgång till bredband på minst 100 Mbit/s har ökat från 37,5 procent till 89,6 procent mellan 2010 och 2021. Andelen hushåll på landsbygden mäts enligt andelen hushåll som har tillgång till fiber i sin absoluta närhet, den andelen uppgick i Västra Götaland till 85,0 procent år 2021. Täckningen på landsbygden ligger klart över genomsnittet i landet, men det pågår fortfarande en utbyggnad och förtätning av näten.

Även täckningen av mobilnät är relativt god - när samtliga operatörers nät tas i beaktande - men det sker en utbyggnad av mobilnäten bland annat för att möta behovet av snabbare mobilt bredband.

Resiliens och minskad sårbarhet

Länsstyrelsen och kommunerna har viktiga roller i arbetet med krisberedskap, där försörjning av dagligvaror, drivmedel och/eller reservkraft är viktiga delar. Utvecklingen av servicepunkter för nödvändig försörjning kan utgöra en stor skillnad i lokalsamhället. Elen är den viktigaste energibäraren och elavbrott kan få konsekvenser för kylanläggningar, drivmedelspumpar, mobilnätverk, bredband och många andra system. För servicetillgången är till exempel betaltjänster och transporter sårbara vid störningar av både it-system och vid elavbrott.

Infrastrukturen för bredband i Västra Götaland består av både stadsnät och nät som drivs av fiberföreningar och kommersiella aktörer. Lokalt ägda fibernät är särskilt intressanta när det gäller resiliens och motståndskraft mot störningar. Andra aspekter av samhällsberedskap är till exempel företag inom jord- och skogsbruk som är viktiga för livsmedels- och energiproduktion. Om förutsättningar för olika typer av service blir sämre blir det svårt att driva dessa företag vilket minskar beredskapen för kriser.

Nuläge Västra Götalandsregionen

Ett analysunderlag över demografi, sysselsättning och serviceutbud bifogas programmet.

Sammanfattningsvis visar underlaget att Västra Götaland i en nationell jämförelse är ett tätbefolkat län med 73 invånare per kvadratkilometer, bara Stockholms och Skåne län har fler invånare per kvadratkilometer. Befolkningstätheten varierar dock mycket i länets olika delar och är i de flesta kommuner koncentrerade till en centralort. Nio av tio invånare i Västra Götaland bor i eller max 45 minuters bilresa från en tätort med minst 30 000 invånare och bara knappt 0,5 procent av befolkningen kan inte nå en tätort med minst 3 000 invånare med 45 minuters bilresa. De flesta invånarna i Västra Götaland bor alltså i eller nära vad som nationellt skulle klassificeras som ett tätbefolkat område. I bruk av en internationell definition (från OECD) så betraktas 44 av 49 kommuner att vara landsbygd (Göteborg, Partille, Öckerö, Mölndal och Lerum undantagna). Det perspektiv man har definierar således om kommunen kan betecknas som landsbygd eller inte.

De flesta kommuner i Västra Götaland har ökat sin befolkning sedan 2010. Under samma period har det också varit ett födelseöverskott, det vill säga antalet nyfödda barn har varit högre än antalet personer som avlidit. I alla Västra Götalands kommuner har det varit ett positivt flyttnetto under

perioden, för de flesta kommuner beroende på en stor utrikes inflyttning.

Åldersstrukturen skiljer sig åt mellan regionens olika delar. Fyrbodals och Skaraborg har en större andel av befolkningen som är 65+ år än framför allt Göteborgsregionen, men även Sjuhärad.

Västra Götalands invånare har sin sysselsättning spridd över hela regionen. I de flesta kommuner har sysselsättningstillfällena blivit fler under perioden 2008–2018. Då antalet sysselsättningstillfällen per kommun (dagbefolkning) generellt har förändrats mer än antalet sysselsatta boende i en kommun (nattbefolkning) visar det på en större rörlighet bland den sysselsatta befolkningen. Pendlingen har alltså ökat i många kommuner under den senaste tioårsperioden.

Tillgången till service är generellt relativt god i länet då 97–98% av befolkningen har mindre än 10 kilometer till en dagligvarubutik, posttjänst och en drivmedelsstation. Tillgången för att kunna uträtta betalningsärenden eller ta hand om dagskassar är sämre, där har endast ungefär 85% av befolkningen mindre än 10 kilometer att ta sig.

I Västra Götaland är det norra Dalsland och Kållandsö som har sämst tillgång till kommersiell service, tillsammans med öar utan fast landförbindelse.

Insatsområden

Tre insatsområden bidrar till serviceutvecklingen på olika sätt. Insatserna hänger ihop med andra viktiga samhällsutvecklingsområden och sammanför perspektiv som bidrar till en god servicetillgång och attraktiva livsmiljöer. Insatsområdena kan användas för att motivera satsningar och prioriteringar under åren 2023–2030, som komplettering av insatser som görs av andra aktörer eller inom andra ansvarsområden.

Regionalt serviceprogram 2023–2030

PRIORITERAT OMRÅDE: Knyta samman Västra Götaland och skapa attraktiva livsmiljöer genom en god servicetillgång som förbättrar förutsättningarna att bo, leva och verka i hela regionen.

1. Kommersiell service – en integrerad del av samhällsutvecklingen

Smart resursanvändning
och en gemensam
riktning

2. Stöd till servicegivare och utveckling av nya lösningar

God servicetillgång
och hållbar service

3. Fler lokala mötesplatser och ökad attraktivitet

Blomstrande, attraktiva
och levande samhällen
i Västra Götaland

Insatsområde 1: Kommersiell service – en integrerad del av samhällsutvecklingen

Mål: Att bidra till en gemensam riktning för aktörerna i regionen och en smart användning av resurser. Den långsiktiga målsättningen är att kommersiell service ska vara en central aspekt av samhällsplaneringen.

Syftet med insatsområdet är att kommersiell service i högre grad ska bli en del av andra samhällsutvecklingsfrågor och -processer. Offentliga aktörer har ett särskilt ansvar för att ha en helhetssyn och att göra långsiktiga prioriteringar. Genom ökad kunskap och gemensamma arbetssätt kan servicefrågan tydligt bidra till regionens mål att knyta samman Västra Götaland. Erfarenheter av tidigare program och från andra håll i landet visar att det finns ett nära beroende mellan kommersiell service och hur andra samhällsuppdrag genomförs.

Insatser inom programmet ska knyta olika perspektiv närmare varandra. Det kan handla om att tydliggöra ansvarsområden och att öka kunskapen om servicefrågor, samt att göra en konsekvensanalys när det kan finnas målkonflikter kring olika insatser. Tillgången till service hänger

ihop med både fysisk planering, transport, kollektivtrafik, bredband, betaltjänster, drivmedels- och laddinfrastruktur, besöksnäring, digitalisering, livsmedelsförsörjning, upphandlingsfrågor och offentlig serviceplanering av till exempel bibliotek, vård, skola, omsorg och servicecenter för myndigheter. Tillgången till service är av betydelse för valet av bostadsort och möjligheten att bedriva företag. För serviceidkare kan kollektivtrafiken även ha betydelse för att personal ska kunna ta sig till sin arbetsplats och för varutransport.

Samverkan med kommunerna är en viktig del av insatsområdet. Kommunerna uppmuntras att arbeta med kommunala serviceplaner för ett tydligare prioriteringsarbete, som fristående plan eller som del av andra övergripande styrdokument.. Kommunerna kan även stöttas i att använda verktyg för serviceanalys, tex verktyget Pipos.

Arbetet inom RSP bör ha särskilt fokus på områden där samhället är i förändring. Förutsättningarna för betaltjänster ändras snabbt och RSP behöver följa Länsstyrelsens arbete i regionen, liksom utvecklingen på nationell nivå av kassatjänster, kontanthantering och digitalisering. Beredskapsfrågor är nära kopplat till invånarnas grundläggande behov av service och ansvaret för beredskapsfrågor är delat mellan olika myndigheter. Insatser inom programmet ska stärka befintligt arbete, till exempel genom att bidra till utvecklingen av fysiska beredskapspunkter. Även elektrifiering av transporter har andra förutsättningar på landsbygden än i tätorter och är ett område där olika mål för till exempel minskade koldioxidutsläpp, förnybar energi och bibehållen service behöver sammanvägas.

Exempel på insatser

- Stärka kommunernas roll för serviceutveckling och arbeta för att berörda kommuner tar fram serviceplaner
- Identifiera befintliga processer och vem som äger dessa inom till exempel digitalisering och beredskapsfrågor
- Bidra till förbättrad dialog och ett förstärkt partnerskap för service mellan offentliga aktörer
- Kompetensutveckling för tjänstepersoner
- Föra Västra Götalandsregionens ortsstrukturstudie vidare i arbetet med att utveckla servicetillgången
- Riktade insatser för att lyfta servicefrågan kopplat till exempelvis hållbart resande, beredskapsfrågor eller kommunala servicenoder
- Att i högre grad inkludera serviceperspektivet i regionalt analysarbete

Insatsområde 2: Stöd till servicegivare och utveckling av nya lösningar

Mål: Att utveckla och bevara servicefunktioner i glesbygd och landsbygd genom stöd till servicegivare och genom utveckling av lösningar för kombinerad kommersiell och offentlig service.

Grundläggande service (dagligvaror, drivmedel, apoteksservice, postservice, betaltjänster) måste finnas inom rimligt avstånd för att det ska vara möjligt att kunna bo och verka på en plats. Mycket av den service som finns styrs av marknaden, men där befolkningsunderlaget är litet kan lönsamheten vara sämre vilket kan motivera stöd till drift av service och investeringar eller kompetenshöjande insatser. Stöd som ges till enskilda servicegivare ska vara av nytta för hela orten och motiveras inte i första hand av den nytta de har för det enskilda företaget.

Stöd till servicegivare

Det finns vissa statliga stöd som riktar sig till kommersiell service, främst dagligvarubutiker och drivmedelstationer. Dessa bidrag fördelas av regionen med stöd av förordning (2000:284) om stöd till kommersiell service. Denna förordning, eller ytterligare förordningar som är i kraft under programperioden, är styrande för den här typen av stöd. Stöd får lämnas i områden där servicen är gles och får inte riskera att otillbörligt snedvrider konkurrensen. Stöd kan sökas av servicegivare eller till exempel kommuner.

Det finns olika stödtyper för kommersiell service, för närvarande

- Särskilt driftstöd
- Hemsändningsbidrag
- Servicebidrag
- Investeringsbidrag till kommersiell service
- Investeringsstöd till drivmedelstationer för korrosionsskydd av rörledningar i mark (till och med 2023, enligt förordning (2022:206) om statligt stöd till försäljningsställen för drivmedel i vissa landsbygdsområden).

Aktuell information om stödformer uppdateras löpande på Västra Götalandsregionens webbplats för RSP. www.vgregion.se/rsp

Nya lösningar på servicefrågan och projekt

Utöver bidrag till enskilda servicegivare kan regionala utvecklingsmedel användas för andra insatser som gynnar servicetillgången. I enlighet med prioriteringarna i den regionala utvecklingsstrategin kan satsningar och projekt prioriteras för att främja en ökad fysisk tillgänglighet till service, en mer jämlik servicetillgång eller nya lösningar för kombinerad service, utveckling av servicepunkter eller till exempel tjänster för post- och paketedistribution samt lösningar som minskar sårbarhet för störningar och kriser. Fysiska servicepunkter och bemannad service är särskilt viktiga. Men den digitala utvecklingen är också av stor betydelse för en effektiv och förbättrad distribution av paket och post, eller för ökad tillgänglighet och som komplement till bemannade serviceställen.

Programmet ska följa utvecklingen och identifiera vilka möjligheter och svårigheter servicegivare står inför och hur dessa förändras av samhällsutvecklingen. Betaltjänster, digitalisering och elektrifiering är områden som står inför särskilt stora förändringar. Utgångspunkten för programmets insatser är de fem grundläggande serviceslagen i synergi med annan service och tjänster som kan förbättra tillgången till grundläggande service.

Exempel på insatser

- Handläggning av stöd till servicegivare
- Bidra till nätverk för servicegivare för att dela goda exempel och lösningar för olika serviceslag, samt för att fånga upp förändringar/trender
- Paketera, förtydliga och tillgängliggöra information om vilka stödmöjligheter som finns för servicegivare
- Stimulera utveckling av kombinerad service där grundläggande service kan kompletteras av annan kommersiell eller offentlig service
- Utveckla nya former för samordning av transport (post, paket, människor, matkassar, hemtjänst)

- Stödja innovativa lösningar för att utveckla lokala transporthubbar, lösa lokalfrågan för pakethantering, kartlägga transportflöden, skapa nya affärsmöjligheter för lokala åkerier

Insatsområde 3: Fler lokala mötesplatser och ökad attraktivitet

Mål: Att bidra till fler lokala mötesplatser och tvärsektoriell samverkan mellan det civila samhället, det privata näringslivet och offentliga aktörer.

Insatsområdet ska främja olika platsers förutsättningar och bidra till ökad attraktivitet. Genom lokal samverkan och metodutveckling kan platsutveckling och serviceperspektivet förstärka varandra och bidra till ökad attraktivitet och förbättra möjligheterna att bo, leva och verka i hela regionen.

Framgångsrik platsutveckling utgår från ett inkluderande arbetssätt där invånarnas delaktighet är avgörande. Lokala eldsjälar och samhällsentreprenörer är viktiga i utvecklingen av det lokala samhället. Insatser omfattar utveckling av modeller för platsutveckling, nya samverkansformer och servicepunkter.

Området är integrerat med andra insatser som strävar till en förbättrad livsmiljö och ökad attraktivitet såsom hållbar platsutveckling, kultursystem, gestaltad livsmiljö och regional fysisk planering. För Västra Götalandsregionen handlar platsutveckling om att bygga attraktiva, demokratiska och hållbara samhällen i alla regionens geografier, även i tätorter eller tätortsnära samhällen. Det regionala serviceprogrammet utgår från ett glesbygdsperspektiv och strävar till att särskilt lyfta och komplettera insatser som görs i glesbygd, men kan hänga ihop med satsningar som görs i andra geografiska områden.

Exempel på insatser

- Utveckla och sprida modeller för lokal samverkan
- Bidra till mobilisering och invånarengagemang i utvecklingen av det lokala samhället och att på olika sätt tillvarata drivkraften hos lokala eldsjälar
- Stöda lokala utvecklingsgrupper i att ta fram lokala handlingsplaner
- Nyttja offentliga och civilsamhällesägda lokaler på nya sätt, koppla servicefrågan till gestaltad livsmiljö, utveckla coworking-koncept och andra samverkansinsatser

Genomförande

Det regionala serviceprogrammet är en gemensam plattform för flera aktörers arbete med att främja tillgången till service fram till 2030. Västra Götalandsregionen håller samman arbetet och bidrar under programperioden med kunskapsutveckling, erfarenhetsutbyten, samverkan/nätverk, information om olika möjligheter till stöd, finansiering av utvecklingsprojekt och förstudier samt fördelning av stöd till kommersiell service. Västra Götalandsregionen sammankallar partnerskapsträffar för uppföljning och prioritering och tar även fram en årlig aktivitetsplan.

Ett brett partnerskap är helt avgörande för programmets genomförande. Både regionens, Länsstyrelsens, kommunernas, kommunalförbundens, näringslivets och civilsamhällets deltagande och engagemang behövs. Breda partnerskapsträffar hålls på regional eller delregional nivå, men det kan även vara aktuellt med träffar för kommunnätverk och träffar fokuserade på aktuella sakfrågor, samt till exempel dialog med branschnätverk för handel eller med lokala livsmedelsproducenter.

Årlig dialog med Länsstyrelse och Leader-programmen är även en del av programmets genomförande, samt nationellt erfarenhetsutbyte genom Tillväxtverket och regionnätverk.

Fördelning av statliga stöd till servicegivare sker i enlighet med gällande förordningar och uppdrag till regionen. Stödformerna kan variera under programperioden, liksom möjligheter att söka medel från andra aktörer som till exempel Länsstyrelsen, Tillväxtverket och Leader-programmen. Förutom stöd riktade till näringsidkare kan insatserna kompletteras med projektmedel för förstudier eller projekt som drivs av till exempel kommuner eller civilsamhällesorganisationer och som bidrar till förbättrad service, nya servicelösningar eller förbättrad samverkan. För möjligheter att söka projektmedel för serviceinsatser, se webbplatsen för RSP på Västra Götalandsregionens hemsida.

Omvärldsbevakning och trendspaning är en viktig del av genomförandet och sker dels genom uppföljning av regional statistik, dels genom dialog med partnerskapet där aktörerna många gånger snabbt kan fånga utmaningar och förändringar.

Västra Götalandsregionen har ett särskilt ansvar att följa utvecklingen på regionnivå vilket sker bland annat genom uppdatering av Tillväxtverkets analysverktyg Pipo's serviceanalys. Detta behöver dock ske i nära samarbete med kommunerna som följer upp och rapporterar förändringar av servicesituationen, till exempel nya butiker som öppnat eller butiker som hotas av nedläggning.

För att följa serviceutvecklingen krävs också ett utökat arbete med målgruppsanalys och konsekvensbedömning, i synnerhet på områden där det finns risk för målkonflikter eller där behoven hos olika grupper av invånare skiljer sig väsentligt. Programmet bör ta hänsyn till att kommersiell service har flera funktioner, förutom kärnverksamheten kan servicepunkter fylla en social mötesfunktion och fungera som informationsnav för det offentliga, samt vara av stor betydelse för ortens övriga näringsliv till exempel besöksnäring.

Uppföljning

Det regionala serviceprogrammet för Västra Götaland är en del av det regionala utvecklingsarbetet, med utgångspunkt i det prioriterade området Knyta samman Västra Götaland. Det regionala serviceprogrammet är därmed en del av den uppföljning som görs av Västra Götalands regionala utvecklingsstrategi 2021–2030. Västra Götalands framtagna uppföljnings- och utvärderingsmodell syftar till att skapa en mer systematisk uppföljning och utvärdering över tid som bidrar till ett ökat lärande avseende de insatser som görs för att främja regional utveckling. En årlig uppföljning görs även till Tillväxtverket utifrån de insatser som görs och sammanställas i en rapport.